

Laat het gebeuren

Interview met Jan Bransen

Bransen is hoogleraar filosofie van de gedragswetenschappen aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. Daar houdt hij zich bezig met onderzoek naar de begrippenkaders die ten grondslag liggen aan ons alledaagse mensbeeld, waarin wij onszelf beschouwen als min of meer rationele, autonome en moreel verantwoordelijke individuen. Daarbij geeft hij bijzondere aandacht aan de betekenis van actueel gedragswetenschappelijk onderzoek voor deze begrippenkaders en concentreert zich op: de aard en betekenis van beweegredenen, keuzevrijheid en morele verantwoordelijkheid in de rol en ontwikkeling van zelfkennis van de gedragswetenschappelijke interpretatie van de kindertijd.

TEKST HERMAN VERVELD

Ofschoon ik een lijst met vragen voor me had liggen, is het geen interview geworden maar eerder een gesprek, waarin twee daadwerkelijk geïnteresseerde personen heen en weer gingen denken over het vraagstuk van een motiverend leerklimaat.

We ontmoeten elkaar in een hip maar ouderwets knus café in het centrum van Utrecht. We wisselen eerst wat herinneringen uit aan de filosofiestudie die ik als deeltijder na de Calo destijds heb gevolgd aan de plaatselijke universiteit, waarbij Jan mijn mentor en scriptiebegeleider was. Mijn onderzoek in de scriptie was gericht op 'bewegen binnen de grenzen van de taal'. Daarin wilde ik vanuit wijsgerig antropologische en handelingstheoretische beschouwingen ingaan op overeenkomsten en verschillen tussen bewegingshandelingen en taalhandelingen. In de afsluitende bijeenkomst waarin ik mijn scriptie verdedigde tegenover drie beoordelaars (waaronder Jan als begeleider) werd mij echter pijnlijk duidelijk dat mijn opgedane filosofische kennis meer bij de bewegingshandelingen was blijven hangen dan bij de taalhandelingen. Bij

de eerste vraag over de betekenisstheorie sloeg ik al compleet dicht. De twee professoren op hun beurt waren natuurlijk enorm geschoold en veel langer thuis in zowel de Angelsaksische taal- en handelingsfilosofie als de communicatieve handelingstheorie van Habermas. Daardoor hadden zij erg veel moeite om deze deskundigheid te vertalen naar zoiets praktisch als bewegingsonderwijs. Daarvan hadden ze nauwelijks sjoegen en het lukte mij toen (nog) niet om de fascinerende bron van communicatie en interactie van het met elkaar bewegen (de wereld van motorische betekenissen) duidelijk te maken en het belang voor het adequater duiden en gunstig kunnen beïnvloeden van dit (beter) leren bewegen in kaart te brengen. Jan heeft mij echter gered uit deze penibele situatie en nu ik meer van hem heb gelezen en opnieuw met hem spreek, wordt het mij in retrospectief ook duidelijk waarom juist hem dit is gelukt.

Kritiek op eenzijdig wetenschappelijk denken

In zijn boek *Laat je niets wijsmaken. Over de macht van experts en de kracht van gezond*

*verstand*¹ stelt hij zich namelijk sterk kritisch op ten aanzien van eenzijdig wetenschappelijk denken en gestolde theoretische kennis en houdt hij een vurig pleidooi voor het gezonde verstand, een onderzoekende houding en het belang van praktisch morele gewoontevorming. Met verhalen, schetsen en scenario's geeft hij aan, waar het ons om gaat wanneer we tot kennis van handelen willen komen: om het realiseren van een gemeenschappelijke betekenisvolle wereld op basis van elkaars gedeelde achtergrond in gewoonte, kennis en kunde (Jan noemt dat 'folk psychology' en 'folk physics'). Met wetenschappelijke kennis kom je volgens hem in het domein van onderwijs niet ver om gedrag gunstig te beïnvloeden. Gedrag moet echter wel begrijpelijk, doelmatig en goed zijn. Als je dit naar beweeggedrag vertaalt zou je kunnen zeggen dat deelnemers in een voetbalspel basale kennis van de regels moeten hebben, dat ze beslissingen van de leiding dienen te respecteren, zorgvuldig leren omgaan met materialen en zich sportief moeten gedragen. Dit zijn allemaal handelingsgerichte aspecten, die het doel hebben om samen iets tot stand te brengen, dat wat Jan 'co-creatie' noemt. Dit is heel iets anders dan het voetbalspel te leren als een opbrengst van instrumentele doelstellingen, zoals op technisch juiste wijze de bal met de binnenkant van de voet leren passen naar de medespeler. Onderwijs is voor hem geen middel om leeropbrengsten te produceren. Jan is daarin heel stellig: onderwijs moet je niet conceptualiseren als een effectief proces om leerdoelen te halen. Onderwijs is samen ouder

worden en levenslessen en leeropbrengsten zijn daarin niet te plannen bijvangsten. Leren is leven en leven is leren. Onderwijs is een gemeenschappelijk doel van docenten (opleidingsprogramma) en studenten, leerkrachten (vakleerplan) en leerlingen. Dus het leerdoel van de docent alleen moet en mag daarin niet leidend noch eensluidend zijn.

Dramaturgisch model

In zijn nieuwste boek *Gevormd of vervormd? Een pleidooi voor ander onderwijs*² gaat hij daar op door en maakt dankbaar gebruik van het zogenaamde dramaturgisch model. Menselijk gedrag speelt zich als het ware af op het toneel, waarbij vijf begrippen centraal staan: scenario, rol, script, personage en acteur. Vertaald naar het bewegingsonderwijs zou je kunnen zeggen: (1) tijdens de gebeurtenis van de beweegactiviteit, (2) heeft iedereen een rol (studenten zijn de uitvoerenden en de docent geeft de opdracht hiervoor) waarvan (3) een leerplan/lesvoorbereiding de contouren schetst. Het is een dynamisch model omdat de rol die gespeeld wordt altijd een combinatie is van (4) personage en (5) acteur. Een rol aannemen betekent dus niet dat je alleen moet handelen, zoals de rol in het script dat voorschrijft, maar dat je dit ook zelf – samen met je medespelers – creëert. Zoals Jan het zelf aangeeft: het *hebben* van die rol brengt met zich mee dat je het personage niet *bent*. Je bent de combinatie, want iedere poging om helemaal bij jezelf te zijn, iedere poging om alleen maar de acteur te zijn, is niets anders dan een poging om de *rol* van acteur goed te spelen. Hoe meer je dat doet, hoe meer je van jezelf een personage maakt. Sociale interactie is co-creatie: jouw gedrag is een functie van (1) jouw interpretatie van (2) de interpretatie van jouw tegenspeler van (3) de handeling die jij begon en (4) de handeling die jij probeert te voltooien. Dramaturgie vraagt daardoor altijd ook om improvisatie: het script wordt voortdurend in het samen handelen herschreven. Je moet de leerling dus serieus nemen in zijn rol, wil je hem kunnen motiveren en niet alleen in jouw onderwijsmal willen duwen. Hiermee laat Jan zien wat het belang van dramaturgie betekent voor een motiverend leerklimaat. De mogelijkheden die dit biedt aan leerlingen en leraren om te werken vanuit hun motivatie, zijn groot en meerduidig. Maar dan moet je wel met zijn allen durven overleggen over wie welke rol wil spelen. Onderwijs is een door en door democratisch proces.

¹ Bransen, J.A.M. (2013). *Laat je niets wijsmaken. Over de macht van experts en de kracht van gezond verstand*. Zoetermeer: Klement

² Bransen, J.A.M. (2019). *Gevormd of vervormd? Een pleidooi voor ander onderwijs*. Leuven: ISVV Uitgevers

Gebeurtenis-belevenis-handeling

Steeds meer raak ik in de ban van zijn gedachten. Op mijn vraag of hij gelijkenis ziet met het OPA-model (een meerduidige kijk op bewegen vanuit drie onderscheiden – maar niet te scheiden – perspectieven: omgeving, persoon en activiteit) dat wij op de Calo hanteren, knikt hij enthousiast en gaat gelijk door om zijn drietrapsraket naar aanleiding van het dramaturgisch model uiteen te zetten. Om een student te leren fietsen is het niet genoeg om bepaalde *gebeurtenissen* te organiseren, namelijk gebeurtenissen waarin die student de positie van de fietser bezet. Er zijn *belevenissen* voor nodig. De student moet ervaren dat hij de positie van fietser inneemt. Hij moet de gebeurtenis beleven; hij moet hem meemaken als belevend subject. Maar alleen beleven is ook niet voldoende. Er is een derde begrip dat in het spel moet komen: *handeling*. Om te leren fietsen moet de student niet alleen de belevenis hebben dat zich een gebeurtenis voltrekt waarin hij de positie van fietser inneemt, maar hij moet ook *daadwerkelijk fietsen*. Hij moet die belevenis hebben *omdat* hij de handeling verricht die een kwestie van fietsen is. Hij moet ervaren dat hij de positie van fietser inneemt *als gevolg van* zijn eigen inspanning, die de inspanning van een fietser is.

Deze drietrapsraket is cruciaal: gebeurtenis – belevenis – handeling. En die is cruciaal omdat hij iets belangrijks te zeggen heeft over de rol van de docent. De docent kan een les organiseren, hem voorbereiden en uitvoeren. Zo'n les is voor de studenten een gebeurtenis. Maar om van die les een belevenis te maken, en wel een belevenis voor de studenten, is meer nodig. De studenten moeten ervaren dat zij de les meemaken, letterlijk, als belevende subjecten. Zij maken de les mee in de positie van actor, de positie van iemand die al kan wat zij nog aan het leren zijn. Zij kunnen niet op zichzelf al doen wat zij nog aan het leren zijn. Maar zij kunnen wel *beleven* hoe het zou zijn als zij dit al wel geleerd hebben. Zij kunnen op de fiets gezet worden – de voeten op de trappers, de handen aan het stuur – om de stabiliteit te ervaren die iemand heeft die fietsen kan. De student kan die ervaring echter net zomin als de docent in zijn eentje bewerkstelligen. Het gaat hier werkelijk om samenwerking, om een heel elementaire, primitieve samenwerking, om het delen van aandacht (hierbij verwijst Jan naar zijn artikel “Zelluf doen”: Bildung zonder onderwijs, *Van 12 tot 18. Vakblad voor voortgezet onderwijs*. 2017: 26-28). Daar heb je minstens twee mensen voor nodig. De student moet aandacht hebben en de docent moet die aandacht van de student zien te vangen en moet die zien te richten op wat de student zou ervaren als hij zou kunnen wat hij nog moet leren. Dit is de eerste grote doorbraak. Docent en student hebben hun aandacht in gezamenlijkheid gericht op wat de student zou ervaren als hij al kan wat hij nog niet kan: als fietser zelf zijn eigen stabiliteit organiseren. Dat vraagt om een tweede doorbraak, van belevenis naar handeling. Daarvoor moet de docent loslaten. In het geval van de fietser moet de docent letterlijk loslaten, maar ook in alle andere lessituaties vraagt de tweede doorbraak letterlijk om een docent die loslaat. De docent moet de student namelijk het actorschap laten pakken, zodat de student ervaart dat *hij* handelt, dat hij het *zelf* doet, wat het ook is. Die permanente dynamiek krijgt in een goede les alle aandacht en alle ruimte. Een les is een voortdurend dynamische herschikking van handelingen, belevenissen en gebeurtenissen. Daarbij worden onophoudelijk handelingsdomeinen geopend en gesloten, voor de studenten evengoed als voor de docenten.

Verkeerd vertrekpunt

Nu is volgens Jan het grote manco van ons onderwijs dat we nooit vertrekken vanuit de motivatie van de leerling of student, maar dat we die – met alle goede bedoelingen van dien – trachten te manipuleren en te verleiden naar ons programma. Er zijn zelfs cursussen voor docenten: hoe stimuleer ik de intrinsieke

motivatie van de student? Als je die vraag serieus neemt, moet je constateren dat je met iets belachelijks bezig bent. Wij onderwijzen ons, aldus Jan. In elk beweegscenario is iedereen tegelijkertijd actor, persoon en regisseur. Niemand bepaalt in zijn eentje wat er zou moeten gebeuren en als docent dien je rekening te houden met de ons welbekende basisbehoeften van de leerling: autonomie, relatie en competentie. Jan is hier vrij radicaal in. Het is waanzin, zo legt hij fijntjes uit, dat wij als volwassenen de kinderen die nog nauwelijks een idee hebben van hun competenties en autonomie hun verbondenheid met de gemeenschap waarin ze opgroeien interpreteren als een keuze voor een langdurig onderwijstraject dat hen aan het eind het gewenste diploma zal opleveren.

Opleggen versus aanreiken

Mijn vraag aan Jan is dan vervolgens: waar zou ik dan rekening mee moeten houden in het aanreiken en inrichten van een motiveerend leerklimaat tijdens een gymles? Wat zou jouw ideale gymles dan kunnen zijn? In ieder geval moet je, aldus Jan, het onderscheid leren zien tussen het opleggen van jouw leerdoelen als docent en het aan de hand van de aan te reiken gebeurtenissen (het ensceneren van de beweegactiviteit) uitleggen van wat jij aan betekenisvolle beweeghandelingen verwacht van de leerling. Jouw focus als docent moet dus niet zijn: hoe leer ik deze leerling de juiste beweegvaardigheid aan? De intentie ligt bij het gezamenlijke leerobject. Jouw focus moet zijn 'het vrijlopen in een driehoekje' bij het voetballen en niet de juiste lichaamsbeweging of techniek willen opleggen en voorschrijven die daarvoor nodig is om dat te realiseren. Leerlingen moeten dit zelf gaan uitvogelen. De leerling leren inzien dat zijn gerichtheid op het beter leren voetballen samenvalt met die van jou als docent. In die situatie ben jij als docent om de leerling te *faciliteren* zelf iets te leren. Professionaliteit van de docent ligt niet alleen in zijn pedagogische en didactische vakbekwaamheid en dit adequaat over te willen brengen aan de leerling, maar juist in dit faciliteren, in het laten gebeuren van de beleefde en doorleefde ervaring van het gezamenlijk handelen in een beweegsituatie. In de bewegingsonderwijsleersituatie zijn we vaak veel te druk bezig met het verbeteren van de beweegvaardigheid van de leerling en ligt onze focus vooral daar op, terwijl we ons veel meer moeten richten op de context, op de enscenering waarin de beweeguitdaging van de activiteit ons tot gezamenlijk handelen brengt. Niet in jouw of mijn wereld willen trekken, maar in het perspectief van de derde wereld, de gedeelde wereld van het gezamenlijk tot bewegen laten komen. In mijn

eigen woorden zou dit de ontwerpende methode van het relationele beweegconcept van de Calo kunnen zijn: de leerweg wordt niet uitsluitend directief gegeven en ligt niet eenduidig methodisch vast in eindspelvormen en ideaaltypische bewegingstechnieken. Het is een open en gezamenlijk leerproces waarin elke leerling op zijn of haar niveau de beweegprincipes in beweegthema's ontdekt, ontwikkelt, realiseert, waardeert en eigen maakt. Zodat zij nu en later beweegactiviteiten kunnen kiezen, organiseren en aanpassen om daarbinnen samen met anderen te kunnen deelnemen en te genieten.

Slot

Jan heeft mij in dit gesprek, dat een werkelijk heen en weer denken was, de ogen nog meer doen laten openen om in het onderwijs de kinderen, jeugdigen en jongeren te leren zelf een draai aan hun leven te geven. Een leven dat toegang moet bieden tot uitdagende en doorleefde ervaringen. En de drijfveer voor mij als bewegingsonderwijzer is om niet alleen van bewegen te houden, maar vooral ook van die doelgroep die ik op dat moment voor mijn neus heb. En dat heeft hij mij destijds tijdens mijn scriptieafrondding laten zien: daadwerkelijke interesse tonen voor de student. Dat motiveert!

Foto's

uit de privécollectie van Jan Bransen

Contact

h.d.verveld@windesheim.nl

Kernwoorden

filosofie, wetenschap, modellen

